

Apmąstant vengrų atsikraustymo į dabartinę tėvynę epochą ir vengrų folklorą

VILMOS VOIGT

Kadangi abi šias temas jau seniai¹ esu ne vieną kartą lietęs, dabar paminėsiu tik kelis bendrus aspektus ir pamokymus. Juo labiau kad jubiliejiniais vengrų atsikraustymo į dabartinę tėvynę^{2]} metais (1996) ir šventojo Stepono jubiliejiniais metais (2000) būta daug svarbių parodų, konferencijų, leidinių ir kt., o tada ir dar vėliau buvo gauta tokių naujų duomenų, kuriuos norint tiksliai apibendrinti prireiktų ne vienu metų, didesnės apimties darbo. Vengrų senosios istorijos moksliniam tyrimams dabar aukso amžius – Mokslų akademijoje jiems skirta atskira tyrimų programa – suprantama, atsiliepiant į ypatingą visuomenės poreikį. Kaip tik todėl ir prireikė paprastos bei supaprastinančios, nors vis tiek mokslinės, apžvalgos.

Imantis į šią panašios apžvalgos, galimi du (ar net trys) sprendimo būdai. Tai gali būti specialių dalykų (vok. *Realenzyklopädie*, „objektų enciklopedijos“ pobūdžio) apžvalga, kuri sutelktai ir sistemiškai pateiktų duomenis enciklopedinių straipsnių pavidalu, dažniausiai – abėcėlės tvarka. Taip būtų galima sužinoti, koks būdavo gyvenamasis būstas, kokia apranga, kokių ligų požymių galima aptikti ant griaučių ir t. t. Ypač vokiečiai yra parengę puikių daugiatomių tokio pobūdžio veikalų, tačiau Vengrijoje, nors ir buvo ketinta, kaip tik toks darbas iki šiol nėra atliktas³. Kita vertus, galima daugiau ar mažiau kruopščiai apžvelgti tyrinėjimų istoriją, taip išaiškinant, kas, kada ir ką laikė tam tikrais vengrų atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikų folkloro faktais. Tokio pobūdžio studijų esama⁴, tačiau galutinės, išsamios ir

1 P vz., galima žiūrėti jau Voigt 1977, 1984, net 1975 (žvelgiant iš finougrų perspektyvos) ir kt.

[2] „Atsikraustymas į dabartinę tėvynę“ (vengr. *honfoglalás*) yra istorinė Vengrijos epocha, apimanti IX ir X amžių sandūrą, kai vengrų gentys užėmė teritoriją Dunojaus baseine ir sukūrė valstybę – *Vert. past.*

3 Arčiausiai tokio pobūdžio darbų atsidurtų Kristó 1994, taip pat Hajdú, Kristó, Róna-Tas 1976–1982.

4 Kokiais skirtingais būdais įmanoma parengti tokias tyrinėjimų istorija pradėdamas apžvalgas, žr., pavyzdžiui, Teklos Dömötör, Lajos Vargyaso, Bélos Varjaso ir mano darbus tame pačiame tome,

mūsų dienas siekiančios versijos nebuvo parengta. Galiausiai – tai būtų trečiasis sprendimo būdas – apžvalgoje galima iškelti kai kurias problemas. Tai šia proga ir bandysiu padaryti.

Mielai šitai pristatysiu ne siauram specialistų ratui. Reikėtų, kad diskutuojami ar diskutuoti klausimai pirmiausia būtų aptarti siauresniame vengrų folkloro (ir etnologijos) specialistų būrelyje. Paskui verta prie šių klausimų grįžti platesniame rate (tarkime, istorikų, senosios istorijos, religijos istorijos tyrinėtojų draugijoje), o tuos faktus, kuriuos galima laikyti tikrais, atskleisti visiems besidomintiems. Ir aš pats esu apžvelgęs svarbios problemos – (vengrų) „senosios religijos“ – tyrinėjimus⁵. Anksčiau esu bandęs supažindinti su ne mažiau svarbia tema – senąja vengrų poezija; ir nors tas darbas nebuvo įdėtas į kurį nors atitinkamą aštuonių tomų Mokslų akademijos leidinio („Vengrų etnografija“) skyrių,⁶ vis dėlto turiu daryti prielaidą, kad su mano požiūriu buvo susipažinta. Suprantama, kritines pastabas, atsiliepimus, prieštaraujančias nuomones geriausia pateikti kokiam nors specialistus sutelkusiame renginyje, o į kai kuriuos faktus galima ir būtina atkreipti dėmesį ir po kelerių metų ar net dešimtmečių. „Atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikų folkloro“ tyrinėtojai (nors *avant les lettres* – prieš atsirandant pačiai sąvokai) per du pastaruosius šimtmečius (!) pateikė itin daug vertingų pastebėjimų, išvadų – ne tik klaidingų idėjų, kurių ilgainiui buvo atsakyta. Savaime suprantama, čia nesiekiu plėtoti polemikos, bet tikiuosi nurodyti apibendrinančius rėmus.

Jei vengrų folkloro žinynas kada nors išvys šviesą, jame rasis vietos kruopščiai išnagrinėtoms šio pobūdžio temoms. O kadangi ankstesni vengrų humanitarinių mokslų žinynai perdėm aštriai išreikšdavo kurios nors kartos ir ideologijos požiūrį, tokia serija niekada nenutrūks. Mūsų folkloristika niekada nebuvo kaltinama, kad jai nederėtų taip skubėti ir iš XIX a. antroje pusėje prasidėjusių etnografinių užrašymų duomenų daryti išvadas apie senąją istoriją, atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikus, viduramžius ir kt.⁷ O juk ištis svarbus „kompleksinis“ Vengrijos istorijos ankstyvųjų etapų tyrinėjimas nėra toks jau paprastas dalykas. Akivaizdu, kad kokio nors folkloristo išvedžiojimai apie, tarkime, tikėjimus atsikraustymo į dabartinę

.....
 kuriame buvo išspausdinta ir Sándoro V. Kovácso studija (1984). Kaip tik šiam tikslui rašiau darbą „Senosios vengrų religijos klausimas“ (1997), kuris vėliau buvo išleistas ir atskiru leidiniu (Voigt 2003); deja, išspausdinta versija buvo be korektūros taisymų ir su daugybe erzinančių spaustuvės paliktų klaidų.

5 Voigt 2003.

6 Mano apžvalga buvo parengta šiam akademiniam leidiniui. Galiausiai jame taip ir neatsirado vietos skyreliui „Senoji poezija“ ar bent jau „Didvyrių epika“ (žr. Vargyas 1988). Šio aštuonių tomų akademinio leidinio vėliau paminėtame kitame tome (Dömötör 1990) taip pat nėra atskiro skyriaus ar poskyrio apie atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikus ar prieš tai buvusius amžius.

7 Žr., pavyzdžiui, Balassa 1974 (ir šiame rašinyje mano pastaba pateikta (p. 603–604) tik kaip įspėjimas).

tėvynę laikais (pvz., ar tais laikais būta vengrų „taltošų“ ar „mirusiųjų regėtojų“⁸) galioja daugmaž tiek pat, kiek archeologo „atradimai“; jei Transilvanijos liaudies pasakų tomams būdingas iliustracijas (kaip antai dangų siekiantį medį, nykštuką su septynių sieksnių barzda, piemenį su akimis-žvaigždėmis ir pan.) jis įžvelgtų ant žirgų kamanas ir žmonių diržus puošusių geležinių plokštelių, menančių atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikus⁹.

Norėdamas eiti toliau, pirmąją pastabą skirsiu terminijai. Akivaizdu, kad keletas visuotinai vartojamų sinonimų tėra vienas kitam artimi, tačiau vis dėlto skirtingi, kitokio prasminio kryptingumo terminai. „Atsikraustymo laikų vengrų poezija“ yra kas kita nei „senoji poezija“. „Liaudies tikėjimai“ vėlgi yra kas kita nei „liaudies religingumas“ ar „atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikų vengrų religijos“. Visa tai mums galėtų būti visuotinai žinoma, bet vis dėlto tebėra ganėtinai įprasta šias sąvokas painioti net ir vieno kurio autoriaus rašiniuose, ką ten – net vienoje studijoje.

Manau, kad tai iliustruojančių pavyzdžių toli ieškoti nereikia. Nepaisant viso svaraus akademinio leidinio „Vengrų etnografija“ indėlio, terminija jo tomuose (net ir kuriame nors atskirame tome) nebuvo suvienodinta. Pavyzdžiui, tomo „Liaudies tikėjimai. Liaudies religingumas“ pavadinimas nurodo į šią (istoriniu, sociologiniu požiūriu mums visiškai pagrįstą) eilės tvarką, tačiau pačiame tome¹⁰ skyrius „Liaudies religingumas“ – keistu būdu – eina pirmiau nei skyrius „Liaudies tikėjimai – liaudiškas gamtos pažinimas“. Panašiai pirmiau galima skaityti apie „vengrų katalikišką praeitį“ (nuo 332 p.), o tik paskui apie „senąją religiją“ (nuo 502 p.). Jau nė neminiu, kad katalikai, pasirodo, gauna „religinio gyvenimo etnografiją“ (331 p.), graikų katalikai – tik „religijos etnografiją“ (425 p.), protestantai – „bažnytinius papročius ir laikysenos formas“ (443 p.), o mažosios protestantų bažnyčios – „liaudišką religingumą“ (482 p.). Čia kalti ne tų skyrelių autoriai; atrodo, kad redaktoriai nebendradarbiaudami nežinojo, ką ir kaip pavadinti.

Žinoma, susidūrus su šia terminijos ir sąvokų painiava, kas nors gali pasiteisinti: esą, tai menka bėda, nes turime penkių tomų „Vengrų etnografijos enciklopediją“ (*Magyar néprajzi lexikon*) su daugiau nei penkiais tūkstančiais straipsnelių, be to, šis veikalas atspindi XX a. devintąjį dešimtmetį, ir jį parengė tos kartos, kurioms priklausė lemiamas žodis rengiant ir minėtą akademinį leidinį¹¹. Šis veikalas tebėra didžiausia etnografijos enciklopedija Europoje – tai sau lygių neturintis mokslo

8 Antai remdamiesi Juditos Czövek studija (1987) galime daryti išvadą, kad mirusiųjų regėtojų institutas mūsų krašte paplito po viduramžių (!), kad jis yra neatsiejamas nuo Europos bažnytinio mokymo apie skaistyklą ir religinės praktikos įsitvirtinimo ir už juos nėra senesnis.

9 Netikėtą tezę, kad dangų siekiantis medis vis dėlto nebuvo svarbus vengrų archajiškųjų tikėjimų elementas, iškėlė Gyula László (pirmąkart 1976 m.), paprieštaraudamas visų ir jo paties didžiai gerbiamo Vilmoso Diószegi pozicijai (*Magyar néprajzi*).

10 Dömötör 1990.

11 Ortutay 1977–1982.

laimėjimas. Vaidmenį galėjo gauti visi, kas tik veikalo rašymo metu galėjo pagriebti plunksną. Tik štai bendras terminologinis rišlumas kažkur išgaravo. Jei pasidairytume tik aukščiau minėtų sąvokų, tai šiuose tomuose yra tokių straipsnelių, kaip „Liaudies tikėjimų pasaulis“, „Liaudies religingumas“ (tačiau „Liaudies tikėjimo“ straipsnelio nėra), nėra straipsnelių, prasidedančių „Religijos...“ (yra tik nuoroda į straipsnelį „Liaudies religingumas“), deja, ir tai savaime suprantama, nėra ir „Senosios poezijos“ straipsnelio. Nėra nė „Senosios religijos“ straipsnelio, o straipsnelyje „Senosios religijos tyrinėjimai“ randame ne mokslo istoriją, bet jokiais dokumentais nepagrįstą aprašymą¹², kur viena po kitos eina tokios formuluotės: „Galima įrodyti, kad jie turėjo šamanus, tačiau jų pasaulėžiūra ir kosmogonija yra tik išvestinė“, „...giminiškų tautų šamanų vengriškas atitikmuo, *taltošas*... [kuris]... tuomet savotiškai pasidabinęs (ant galvos užsidėjęs apdangalą su ragais arba plunksnomis), mušdamas plokščią būgną improvizuodavo vaizdingas giesmes, kurių vienintelė nuolatinė eilutė buvo *‘haj, regő rejtem’* (*haj* – dvasias kviečiantis raginamasis žodis, *regő rejtem* – įžengimą į ekstazę reiškiantis priedainis). Jis gydydavo padedamas dvasių ir galėdavo kalbėti apie erdvėje ir laike nutolusius dalykus.“ V. Diószegi, tuo metu geriausio šio dalyko žinovo, rašytas straipsnelis, užuot aiškinęs, įdėmų skaitytoją veikiau stumia į neviljtį. Tikroviškas tvirtinimas, galima prielaida ir mokslininko fantazija čia visiškai susipynę. V. Diószegi straipsnelis pradedamas taip: „Senąjį tikėjimą galima rekonstruoti tik sąlygiškai“, tačiau toliau kalbama apie asmenį, kuris, „ant galvos užsidėjęs apdangalą su ragais arba plunksnomis, muša plokščią būgną“ (tai galėtų būti „taltošas“) – ir kuris nežinoma kur ir kada veikė: prieš vengrams atsikraustant į dabartinę tėvynę, vėliau, o gal kartais gana nesenoje stebėjimais paliudytoje vengrų liaudies praeityje?

Taigi jei akademinio leidinio „Vengrų etnografija“ (*Magyar néprajz*) skaitytojas, ieškodamas termino paaiškinimo, atsivers etnografijos enciklopediją, ten ras dar mažiau tvirtų atramos taškų. Tad neatsitiktinai pas mus pasirodo tiek daug moksliai apvilktų fantasmagorių „senosios religijos“ ir „atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikų folkloro“ temomis. Ne atskirų dalių, skyrių, straipsnelių autoriai yra atsakingi už tai, kad jų moksliai santūriai parašyti tekstai peržengė savo ribas – atrodo, tarsi tomo redaktoriai būtų pamiršę visa tai perskaityti, suvienodinti, padaryti vienareikšmiškai suprantamą. Pavyzdžiui, V. Diószegi, cituotoje ištraukoje minėdamas „giminiškas“ tautas, omenyje turi visą Sibirą, tokias mielas ten gyvenančias tautas, kaip, pavyzdžiui, nanajai ar karagasai^[13]. Šiuolaikinis specialistas tai žino (?), tačiau kur galėtų tai sužinoti paprastas akademinis leidinių skaitytojas?

.....
 12 V. Diószegi straipsnis minėtos enciklopedijos IV tomo (1981) 140–141 puslapyje. Pats straipsnis galėjo būti parašytas keleriais metais anksčiau.

[13] Nanajai ir karagasai nepriklauso Uralo finougramams, taigi nėra vengrų giminaičiai – *Vert. past.*

Atskirai reikėtų paminėti *sistemiškumo* klausimą. Štai jau pusė šimtmečio (!), kai būsiu pirmąkart paminėjęs *žanrų hierarchijos* sąvoką¹⁴. Tada ir daugelį kartų vėliau rašiau (turiu prisipažinti, vargu ar galėčiau teigti, kad mane lydėjo bent mažiausia sėkmė), jog atskiri folkloro žanrai negyvuoja vienas nuo kito izoliuotai, bet kaip tik yra vienas su kitu sistemiškai susiję. Vieno žanro pasikeitimas turi įtakos kitam žanrui. Vieno žanro raida reiškia, kad ir kito žanro laukia (gali laukti) permainos. Nors dėl šio susietumo žanrų tyrimai sudėtingėja, tačiau kartu tampa įmanoma vieno žanro atžvilgiu galiojančius arba jam kaip tik nebūdingus duomenis ar bruožus panaudoti tiriant kitą žanrą (us). Galime eiti dar toliau, nes tautosakos žanrai ne tik siejasi vienas su kitu, bet sistemiškai jungiasi ir su liaudies muzikos bei liaudies šokio reiškiniais, suprantama, taip pat su liaudies tikėjimais bei liaudies papročiais. Galime paminėti konkretų atvejį: mūsų krikščioniškų legendų atsiradimas arba vėlesnis oficialių raganų teismų vykdymas aiškiai turėjo įtaką žodinėms mitologinėms sakmėms, jų gyvavimui ir pokyčiams. Krikščioniškų švenčių įvedimas ne tik nustatė ypatingų dienų ir kalendorinių švenčių pasiskirstymą, bet ir su darbais susijusių papročių bei tikėjimų pobūdį. Beveik nepriklausomai nuo to, nuo kada iki kada tiksliai *vasárnap* tapo atskiru, „turgui, mugei, prekiavimui“ paskirtu laiku, „savaitinio turkaus“ sistema, savaime suprantama, apibrėžė tos dienos mitybą, aprangą, bendrai praktikuotus bažnytinius arba pasaulietinius papročius¹⁵.

Nuo penktojo dešimtmečio švedų ir vėliau, nuo septintojo dešimtmečio, vokiečių folkloristika iškėlė interesų dominavimo (vok. *Interessendominanz*) sąvoką. Šiuo atveju (pvz., kalbėdami apie su žemdirbyste susijusius papročius) tai suprantame taip, kad į grobuoniškų medžiotojų kultūros vietą atėjusiai gyvulių augintojų ir žemdirbių kultūrai buvo svarbios kitos sritys ir procesai, o tai atsispindi ir mitinių būtybių bei papročių visumos pokyčiuose: pavyzdžiui, vandens ir miško dvasių reikšmingumas mažta, o su žemdirbyste susijusių demonų – išauga¹⁶.

Tiriant mūsų atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikų folklorą, juo svarbiau yra reikalauti atkreipti dėmesį į tokį sistemiškumą ir „kryptingumą“, nes, neturint tiesioginių (anuo metu sukurtų) šaltinių, labai dažnai tik tokiu būdu galima daryti išvadą apie aną epochą¹⁷.

14 Voigt 1971, tas pat, tik su išplėstomis sąsajomis Voigt 1972: 84–105, 105–134.

15 Nors daug kas domėjosi „sekmadienio“ [vengriškai „mugės dienės“ – *Vert. past.*] klausimu, tačiau ir šiandien šie tyrimai nėra iki galo pagrįsti duomenimis ir įvertinti. Šio požiūrio nedetalizavo ir prieš trisdešimt metų kuriam laikui pagyvėjęs mūsų krašto turgų tyrinėjimas.

16 Po Alberto Eskerodo monografijos (1947) atsirado ne viena interpretacija; mitologinių sakmių aspektu visa tai apibendrina Leander Petzoldt (1989).

17 Nors ir visai kitu išieities tašku besiremiantys (ir į vėlesnes epochas besiorientuojantys) vadinosios Analų mokyklos prancūzų istorikai daugelyje darbų atskleidė, kaip viduramžių vandens tiekimo sistemų reguliavimas, girių kirtimas, pilių statymas paveikė to meto epinius žanrus ir jų temų kaitą.

Kalbant apie konkretų laikotarpio apibrėžimą, vengrų folkloristika ir etnografija išskiria tokius pačius periodus kaip ir giminingi mokslai. Mes irgi skaičiuojame tris laikotarpius. Laikai iki atsikraustymo į dabartinę tėvynę iš tiesų prasideda nuo kultūros ir kalbos susiformavimo ir baigiasi apie 896 m. po Kr. Šiam laikotarpiui iš esmės būdingi reiškiniai, apibūdinami žodžiu „senasis“ (senoji poezija, senoji religija ir t. t.). Pats atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikotarpis apima kelių kartų gyvenimo laiką, vaizdingai tariant, nuo ankstesnėje vengrų gyvenamoje teritorijoje (ties Dniepru ir Dniestru, vad. *Etelköz*) gimusių senelių iki naujojoje tėvynėje įsikūrusiai kartai gimusių anūkų. Šių kartų gyvenime įvyko didelių sukrečiančių pokyčių; vis dėlto mes esam įpratę šį laikotarpį laikyti vienalyčiu. Tačiau siaurąja žodžio prasme „atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikų folkloras“ kaip tik galėtų būti pokyčių sinonimas. (Vis dėlto šia tema reikėtų pakalbėti plačiau ir kita proga.) Tolesnis laikotarpis – Gezos ir Stepono valdymas, lydintas naujų reikšmingų permainų: krikščionybės priėmimo ir feodalinės valstybės susikūrimo. Jo pabaigai nustatyti (bent jau teoriškai) turime tvirtą atramą: Vengrija bei vengrų tauta – savaime suprantama, ir vengrų folkloras – yra tokie, kokius suformavo tuo metu, viduramžiais, Europos visuomenės priimti modeliai – ne tik suformavo, bet dažnai ir prievarta nustatė. Bažnyčių statymas, galią diktuojantys įstatymai, daugybė socialinių konfliktų (pagonių priešinimasis, dinastijų intrigos ir kovos, tarptautinio masto karai ir t. t.) liudija, koks audringas buvo šis amžius. Tuo laiku, kai gyveno vėliau pagonišku būdu palaidotas (gyvas ar miręs?) Tonuzoba, apakintasis Vazulas (valdovą atitinkantis graikiškas žodis buvo *basileus* „karalius“), nuo Budos kalno nuvilktas, paskui ietimi pervertas, galiausiai akmenimis mirtinai užmėtytas Gerardo Morosini (t. y. šventasis vyskupas Gellértas), jo žudiku viešai laikomas Vata (jo amžininkas buvo Pietro Orseolo, t. y. apakintojas karalius Petras), nekilo abejonų, kad idėjų kaita buvo gyvybės ar mirties klausimas. To meto amžininkų akyse „folkloras“ nebuvo koks nors nekaltas merginų ansamblio pasirodymas ant scenos tarp idiliškų dekoracijų, bet išliko ar kaip tik transformavosi kaip viena iš žiaurios kovos dėl valdžios priemonių. Tas vėlesnių laikų vaizduotės pagimdytas mielas paveikslas, kaip vyskupas Gellértas moko vengrus garbinti Dievo Motiną [vengriškai *Boldogaszony* „Palaimintoji Moteris“ – *Vert. past.*] (!), atspindi tikrovę ne tiek klaidingai, kiek iškreiptai, neišmanėlio akimis.

Tasai žmogiškąsias galias išbandęs perėjimas vis dėlto nebuvo atsitiktinis ir netikėtas. Būta daug įžangų. Visi svarbūs vengrų kalbos krikščioniškojo žodyno dėmenys (pvz., ne tik *Isten* ‘Dievas’, *ördög* ‘velnias’, *hit* ‘tikėjimas’, *imád* ‘malda’, *bűn* ‘nuodėmė’, *űnnep* ‘šventė’, bet net ir *írás* ‘raštas’, *betű* ‘raidė’, *könyv* ‘knyga’) siekia senesnius laikus nei atsikraustymas į dabartinę tėvynę ir kartu su žodžiais *kereszt* ‘kryžius’ bei *karácsony* ‘Kalėdos’ rodo, koks daugiasluoksnis buvo šios kultūros žodynas vengrams. Visuotinai žinoma ir tai, kad tarp dabartinės tėvynės užkariautojų,

„atplūstančių nuo Vereko (*Verecke*) perėjos^[18]“, jau būta krikščionių, musulmonų ir žydų, kitaip tariant, to meto didžiųjų religijų atstovų. Net ir didysis XI a. Bažnyčios skilimas mūsų tėvynėje nebuvo be įžangos. Atsikraustančius į dabartinę tėvynę kunigaikščius, vėliau krikščionišką valstybę įkūrusius jų palikuonis į savo pusę traukė ne vienas kuris galios centras. Bizantija ir Roma, Praha ir Pasau, Zalcburgas ir Nitra – atversti vengrus siekė ir slavai, ir germanai, ir italai¹⁹. Be to, – tai jau žinome ir iki šiol, tik retai minėdavome – dar prieš atsikraustydami į dabartinę tėvynę vengrai buvo susidūrę su arijonais gotais, su judėjais chazarais ir su tarpusavyje besiskiriančiais, savarankiškais įvairių atšakų Kaukazo krikščionimis²⁰.

Vengrijos ideologijų, religijų ir tikėjimų istorijos kontekste atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikotarpis yra daugiau ar mažiau toks pat vienalytis ir apibrėžtas kaip, pavyzdžiui, taip pat du šimtus metų apėmęs laikotarpis nuo prancūzų švietėjų laikų iki Józsefo Antalio^[21]. Aišku, būtų pagrįsta kalbėti tiek apie siauresnį (vieną kartą apimantį), tiek apie platesnį (penkias kartas apimantį) atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikotarpį. Tačiau čia pat reiktų tai ir patikslinti: kada ir apie kokį reiškinį kalbame? Ir dar paaiškinti, kaip tuo metu keitėsi koks nors reiškinys, pavyzdžiui, šventosios vietos. (Jei turime bent jau su tuo susijusių įtarimų.)

Tačiau teigdami, kad šis laikotarpis buvo dinamiškas, kintantis, pabrėžiame tik vieną iš pagrindinių atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikų folkloro bruožų. Tokie pat svarbūs šiuo laikotarpiu yra ir seno saugojimas, ir naujo vystymasis. Iš muzikos istorikų duomenų (nors pagal datą jie yra vėlesni, tačiau akivaizdu, kad pats procesas prasidėjęs ne sulig pirmuoju paminėjimu rašytiniuose šaltiniuose) žinome, kad vengrų gentyse beveik nenutrūkstamai pasirodo vis nauji muzikos instrumentai (savaime suprantama, ir mokantys jais groti muzikantai)²².

Galiausiai „atsikraustymo į dabartinę tėvynę epochos ankstyvasis etapas“ yra naujų žemių užkariavimo laikotarpis. Žinome, bet ir šiaip galėtume įtarti, kad vėliau susikūrusios viduramžių vengrų valstybės žemės nebuvo užkariautos visos vienu metu. Kitaip tariant, į šiandieninės Užkarpatės, Sabolčo, Baranios, Burgenlando, Transilvanijos, Sirmijos, Bosnijos teritorijas vengrai „atsikraustė“ ne iš karto ir ne tokiais pat būdais. Galime daryti prielaidą, kad kai kurių grupių, ypač Transilvanijos

.....

[18] Karpatų kalnuose esanti perėja – *Vert. past.*

19 Šia tema po gana ilgos pertraukos pirmąkart buvo prabilta 1991 m. tarptautiniame Bažnyčios istorijos kongrese Estergome; buvo pateikta naujų duomenų ir įžvalgų (žr. Bárδος, Beke 1991).

20 Čia pateikiu tik vieną sudėtinę įžvalgą, kuri galėtų praversti kol kas dar neparašyti vengrų atsivertimą į krikščionybę aptariančiai studijai: Voigt 2003.

[21] Iškilaus XX a. pabaigos politiko, pirmojo pokomunistinės, demokratinės Vengrijos ministro pirmininko – *Vert. past.*

22 Įdomu, kad nors iš Ildikó Ecsedy, Zoltáno Falvy, Bálinto Sárosi ir kitų autorių darbų galėtume pasisemti daug tokių įžvalgų, bet Mokslų akademijos muzikos istorijos tome, skirtame viduramžiams, viso to nėra apibendrinta (žr. Rajeczky 1988). Aš pats tai galėjau nurodyti jau anksčiau (Voigt 1979: 132, taip pat ir kita literatūra. Naujas leidimas Voigt 1998, cituota iš p. 157).

gyventojų, per(si)kraustymas vyko keliais etapais skirtingose teritorijose. Kaip konkrečiai visa tai vyko, galime pasakyti dar mažiau užtikrintai. Apskritai kalbant, tai ne katastrofa, o tik faktas, su kuriuo mūsų istorinė folkloristika turi taikstyti: socialiniai istoriniai procesai vyko kaip tik taip.

Galiausiai norėčiau paminėti vieną iliustruojantį pavyzdį. Savaiame aišku, kad daug geresnė šaltinių medžiaga, liudijanti vieną iš vėlesnių procesų – viduramžių vengrų komitatų^[23] formavimąsi. Čia pagaliau turime svarbių rašytinių dokumentų bei užuominų, nes teisiniu, kariniu, ūkiniu požiūriu komitatai buvo jėga (net ir prievarta) nustatyti visuomenės gyvenimo rėmai. Tačiau ir čia istorikas²⁴ pasakytų, kad šio proceso net ir šiandien negalime tiksliai aprašyti. 1000–1150 metais susiformavo 71 komitatas ir šis pusantro šimto metų laikotarpis apima ne vienos kartos gyvenimą. O tos sritys visos vienu metu niekada negyvavo. Dar nebūdavo spėję susikurti nauji komitatai, o kai kurie ankstesni jau būdavo išnykę. Šventojo Stepono laikotarpiu egzistavo ne daugiau kaip 29 komitatai. Ir vėliau, kas kelias dešimtis metų, jų skaičius bei sudėtis kisdavo. Kadangi žmonės gyveno aprėžti šių rėmų, būtų labai verta ištirti mūsų ankstyvojo Arpadų dinastijos laikotarpio folkloro „istorinę geografiją“, net jei būtų beveik neįmanoma surasti šiam reikalui tikrų duomenų.

Folkloristikoje galioja aksioma, kad liaudies kultūra yra glaudžiai susijusi su vietos teritoriniais vienetais. Kaip žinome iš Vengrijos istorijos, turkų pavergimas ir paskesnis pakartotinis apgyvendinimas didžiąjai krašto daliai atnešė lemtingų pokyčių. Galima manyti, kad vengrų etnografijos ir folkloro lauko tyrimų aukso amžiuje (nuo XIX a. vidurio iki XX a. pabaigos) surinkti duomenys, susiję su regioniniu vengrų folkloro susiskirstymu, tik kai kuriose paribių teritorijose ir Transilvanijoje atspindi senesnę tikrovę. Aš pats manau, kad atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikų folkloras siaurąja prasme galėjo liudyti regioninį suskirstymą dar pagal gimiminius, kraujo ryšius. Tai visiškai performavo su Vengrijos komitatų susikūrimu atsiradusi feodalinė Vengrijos valstybė. Ir „tuometinis“ folkloras jau bus ne toks, koks buvo „atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikų“ folkloras.

Šiaip ar taip, tai ne bėda: šiuolaikinė graikų folkloristika taip pat nėra skirstoma pagal priklausomybę seniesiems miestams valstybėms, o žydų folkloras neskirstomas pagal dvylika Senojo Testamento giminių. Ir jei sakau, kad „Vengrijos etnografijos atlaso“ žemėlapių negalima pritaikyti atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikų folklorui, tuo noriu pabrėžti, jog šis dalykas yra vengrų folkloristų dar laukianti užduotis – tiek teorijos, tiek tematikos prasme²⁵.

[23] *Vármegye* (lot. *comitatus*) – senosios Vengrijos administracinis teritorinis vienetas, maždaug atitinkantis grafystę – *Vert. past.*

24 Kristó 1988.

25 Turiu pripažinti, kad reikėtų tirti ir daugiau temų. Be to, atskirai derėtų apžvelgti mūsų kolegų Transilvanijoje, ypač iš gyvųjų tarpo anksti pasitraukusio Istváno Pálo Demény, išžvalgas, susijusias su čia aptariamais dalykais. Šią užduotį būtų geriausia atlikti pačioje Transilvanijoje. Remdamasis

Suprasti atsikraustymo į dabartinę tėvynę laikų folklorą reikia ne tik nacionaliniu požiūriu, nes tai iš tiesų įdomi tema ir iš europinės perspektyvos. Nevalia statyti oro pilių, reikia suvokti sunkumus, nulemtus mūsų turimų šaltinių ribotumo. Taip pat reikia turėti omenyje, kad deramai iširtos šios temos daug ką pasakytų apie visą Europos folklorą. Tai ir norėjau peripatetiškai parodyti.

LITERATŪRA

- Balassa Iván 1974. Mivel járulhat hozzá a néprajztudomány a honfoglaló magyarság életmódjának kutatásához? [Kuo etnografijos mokslas gali prisidėti prie atsikrausčiusių į dabartinę tėvynę vengrų gyvensenos tyrimų?], *Ethnographia*, k. LXXXV, p. 575–585.
- Bárdos István, Beke Margit (szerk.) 1991 (1992). *Egyházak a változó világban* [Bažnyčios besikeičiančiame pasaulyje], Tatabánya: Komárom-Esztergom M. Önkorm.
- Czövek Judit 1987. *Halottlátók a magyar néphagyományban* [Mirusiųjų regėtojai vengrų liaudies tradicijoje], Debrecen: [Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke].
- Diószegi Vilmos 1981. Ősvallás kutatása [Senosios religijos tyrinėjimai], in: Ortutay Gyula (szerk.). *Magyar néprajzi lexikon* [Vengrų etnografijos enciklopedija], k. IV, Budapest: Akadémiai Kiadó, p. 140–141.
- Dömötör Tekla (szerk.) 1990. *Magyar néprajz*, k. VII: *Népszokás. Néphit. Népi vallásosság* [Vengrų etnografija, t. VII: Liaudies papročiai. Liaudies tikėjimai. Liaudies religingumas], Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Eskeröd Albert 1947. *Årets äring*, Stockholm: Nordiska museet.
- Hajdú Péter, Kristó Gyula, Róna-Tas András (szerk.) 1976–1982. *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásai* [Įvadas į vengrų senosios istorijos tyrinėjimų šaltinius], k. I:1, I:2, II, III, IV, Budapest: Tankönyvkiadó.
- Kovács Sándor V. 1984. Eszmetörténet és régi magyar irodalom (Az ősköltészet és a kora középkor fejlődéstörténeti kérdései) [Idėjų istorija ir senoji vengrų literatūra (Senosios poezijos ir ankstyvųjų viduramžių istorinės raidos klausimai)], in: Székely György (szerk.). *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról* [Vengrijos viduramžių idėjų istorijos studijos], (*Memoria Saeculorum Hungariae*, 4), Budapest: Akadémiai Kiadó, p. 107–145.
- Kristó Gyula 1988. *A vármegyék kialakulása Magyarországon* [Vengrijos komitatų susiformavimas], Budapest: Magvető.
- Kristó Gyula (szerk.) 1994. *Kora magyar történeti lexikon (9–14. század)* [Ankstyvosios Vengrijos istorijos enciklopedija (IX–XIV amžius)], Budapest: Akadémiai Kiadó.
- László Gyula 1976. Különnvélemény ősvallásunkról [Atskiroji nuomonė apie mūsų senąją religiją], *Új Írás* [Naujasis raštas], sz. XVI: 6 (jūnius), p. 59–68.
- Ortutay Gyula (szerk.) 1977–1982. *Magyar néprajzi lexikon*, k. I–V, Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Petzoldt Leander 1989. *Dämonenfurcht und Gottvertrauen: zur Geschichte und Erforschung unserer Volkssagen*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Rajeczky Benjamin (szerk.) 1988. *Magyarország zenetörténete*, k. I: *Középkor* [Vengrijos muzikos istorija, t. I: Viduramžiai], Budapest: Akadémiai Kiadó.

.....
 profesine literatūra, maniau, kad, bent iš pažiūros, mūsų ankstesnės publikacijos nepasiekė Transilvanijos. Tad, kalbant apie tai, kas mano parašyta, nusprendžiau remtis originaliomis tų kolegų formuluotėmis, idant pats nesimičiau vertinti nei to, kad manieji rašiniai nerūpi, nei to, kad jie yra (anonimiškai) perimti perkeliančią naujesnius darbus.

- Voigt Vilmos 1971. A műfajhierarchia és a strukturális elemzés kommunikációelméleti megközelítése [Žanrų hierarchija ir struktūrinė analizė komunikacijos teorijos požiūriu], *Filologiai Kōzlōny* [Filologijos žinios], sz. XVII, p. 103–119.
- 1972. *A folklór alkotások elemzése* [Folkloro kūrinų nagrinėjimas], Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1975. A finnugor népek epikája [Finougrų tautų epika], in: Hajdú Péter (szerk.). *Uráli népek. Nyelvrokonaink kultúrája és hagyományai* [Uralo tautos. Mūsų kalbos giminaičių kultūra ir tradicijos], Budapest: Akadémiai Kiadó, p. 293–303.
- 1977. Folklorisztika és őstörténet [Folklorisztika ir senoji istorija], in: Bartha Antal, Czeglédy Károly, Róna-Tas András (szerk.). *Magyar őstörténeti tanulmányok* [Senosios Vengrijos istorijos studijos], Budapest: Akadémiai Kiadó, p. 305–318.
- 1979. Hősepika [Didvyrių epika], in: Ortutay Gyula (szerk.). *A magyar folklór* [Vengrų folkloras], Budapest: Tankönyvkiadó, p. 123–157.
- 1984. A középkori magyar epika néprajzi távlatai [Vengrijos viduramžių epika iš etnografinės perspektyvos], in: Székely György (szerk.). *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról, (Memoria Saeculorum Hungariae, 4)*, Budapest: Akadémiai Kiadó, p. 165–180.
- 1997–1998. A magyar ősvallás kérdése [Senosios vengrų religijos klausimas], *Ethnographia*, k. CVIII, p. 365–418, k. CIX, p. 71–112.
- 1998. Hősepika, in: Voigt Vilmos (szerk.). *A magyar folklór*, Budapest: Osiris Kiadó, p. 149–183.
- 2003. *A magyar ősvalláskutatás kérdései* [Senosios vengrų religijos tyrinėjimo klausimai], (*Vallástudományi Tanulmányok, 4*) [(Religijotyros studijos, 4)], Budapest: Magyar Vallástudományi Társaság.
- 2013. Volt-e „Conversio Hungarorum”-szöveg? [Ar egzistavo „Conversio Hungarorum“ tekstas?], in: Déri Balázs (szerk.). *Conversio*, Budapest: ELTE BTK Vallástudományi Központ, p. 339–343.

Iš vengrų kalbos vertė *Modesta Liugaitė-Černiauskienė*